

BARTA ZSOLT:

A SZOVJET DIPLOMÁCIA TÖREKVÉSEI A GENOVAI KONFERENCIA
ELŐTT /1920-22./

Az első világháború után Európa jelentős része az antant szövetség érdekszférájává vált, amelyet a győztesek a hatalmi érdekek ütköztetése során osztottak fel. Franciaország első-sorban kontinentális politikát folytatott a 20-as évek elején. Hatalmi befolyása ekkor kiterjedt a közép-kelet európai térség nagy részére. Párizs a hegemoniájába tartozó államoknak kettős feladatot szánt. Egyrészt Németország ellensúlyozására, Szovjet-Oroszország irányában pedig a szocialista forradalom tovaterjedésének megakadályozására kívánta felhasználni őket.

Anglia ugyanakkor ellensúlyozni kívánta Franciaország nagyhatalmi törekvéseit. Ennek érdekében támogatta a versailles-i szerződés felülvizsgálását kérő Németországot, illetve nem zárkózott el a bolsevik kormánnyal történő kapcsolat kialakításának lehetőségétől sem.

1918 után a levert Németország nagyhatalmi szerepén kívül, jelentős területeket, nagyszámú lakosságot veszített, gazdasági és politikai téren súlyos válságba került.

Olaszország kihasználva a győzelem adta lehetőségeket újabb pozíciókat szerzett a mediterrán térségben, északon és keleten határait szomszédjai rovására bővítette. Féltékenyen figyelte a francia hegemonia növekedését, támogatva az angol ellen lépéseket.

Az USA, a háború nagy haszonélvezője, a 20-as években látszólag elfordult az európai politikától. Valójában diplomatái ott ültek, mégha nem is hivatalos minőségében a háborút követő

versailles-i békerendszer következetlenségeit felszámolni kívánó konferenciák termeiben, vigyázva Amerika érdekeire.

Szovjet-Oroszország számára ezek voltak a legjelentősebb államok, amelyekkel kapcsolatot kellett létesíteni. 1921-re véget ért mind a polgárháború, mind az intervenció. A bolsevik kormány megértette, hogy a nyugati kihívásoknak csak a katonai színezte halványult el. Tisztában volt azzal, hogy az ország gazdasági csőd szélén áll, melynek helyreállítását csak egy konszolidált belső és külső helyzet garantálhatja. Biztosítani kellett a határok stabilitását, és az intervencióban résztvevő államokkal békét kellett kötni. A moszkvai kormány a lerombolt gazdasági életet a NEP reformjainak bevezetésével kívánta helyreállítani. Az országban teret engedett a piacgazdálkodás bizonyos elemeinek, a kapitalista tőkét a gazdasági koncessziók megadásának a lehetőségével kívánta becsalogatni, és tervezte nagyszegű kölcsönök felvételét is.

A Külügyi Népbiztosságnak egy olyan külpolitikai irányvonal kialakítására kellett törekednie, mely stabilizálja az ország külső helyzetét, és előteremti belső helyreállítását is.

Ennek megvalósítását jótékonyan befolyásolta, hogy 1920 január 16-án az antant államok megszüntették a Szovjet-Oroszország elleni blokádot. Ez azonban csak előfeltétele, de nem kizárólagos garanciája volt a kapcsolatok kialakításának. A kapitalista országok részéről megmaradt a félelem, a bizalmatlanság, az idegenkedés táplálta diszkrimináció Moszkva irányában. Ugyanakkor köztudott az is, hogy a bolsevik hatalom értékrendszere a nyugati értékrendszerek teljes tagadásán alapult.

A diplomáciai tapogatózások járható ösvényét a gazdasági kapcsolatok felvétele jelentette a nyugati országokkal. A Kreml

első lépesei Anglia irányában történtek. A gazdasági tárgyalások L.B. Kamenyev a Moszkvai Szovjet elnöke és D. Lloyd-George miniszterelnök között kezdődtek. A bolsevik kormány Lenin nyomására visszahívta Kamenyevet és helyette L.B. Kraszint a Kereskedelmi Népbiztosság elnökét bízta meg a tárgyalások folytatásával. Kamenyevet azért váltották le, mivel nem gazdasági tárgyalásokat, hanem kommunista propagandát folytatott. Lenin azt írja 1920. július 10-én egy Csicserinhez és Kamenyevhez címzett levelében: "Angliába csak "kereskedőt" kell küldeni....Nem 1918-at írunk. Erre itt van a Komintern." G.V.Csicserin a külügyi népbiztos Leninről írott visszaemlékezéseiben megjegyzi, hogy a kommunisták többségének nehéz volt áttérni a földalatti konspiratív tevékenységről a hatalom tényleges gyakorlásához. 1921 március 16-án Londonban aláírták a mindkét fél számára előnyös gazdasági szerződést. A megállapodás a kölcsönös gazdasági előnyökön kívül, a bolsevik rendszer "de-facto" elismerését, illetve állandó gazdasági képviselőt jelentett Moszkva számára. Lloyd-George az "Is it peace?" c. művéből kiderül, hogyan vélekedik a szerző az orosz kapcsolat felújításáról.

"Itt az idő, hogy megértsük, a bolsevik rendszer hosszú életű függetlenül attól, hogy szimpatikus-e vagy nem...Oroszországgal számolni kell. Minél gyorsabban vállaljuk e tény elismerését, annál stabilabb békét köthetünk."

Majd ezek után aláhúzza, hogy az USA ugyan megengedheti magának, hogy Oroszországgal nem kereskedik, de ez megengedhetetlen Anglia számára.

Karl Radek a Pravda 1921 december 27-i számában a megállapodás aláírását a szigetország részéről a francia hegemonia blokkolására irányuló angol lépések egyikeként értékelte. Kraszint a

következőt írja a "Voproszi vnyesnyej Torgovli" cikkgyűjteményében: "Az angol kereskedelmi szerződés jeladás volt Európa többi országa számára..." azaz, hogy Anglia reális tényezőként kezeli Oroszországot, és elindult Moszkva irányában a kétoldalú gazdasági szerződés útján.

Május 6-án született meg a német-országi gazdasági szerződés, mely jellegében hasonló volt az angol-országi egyezményhez. Berlin "keleti orientációját" Szolovjev egykori cári diplomata, aki később a Külügyi Népbiztosság munkatársa, így jellemzi a visszaemlékezéseiben: "A háborús vereség után magától érthetően egy Párizs ellenes külpolitikai irányvonal kezdett kialakulni Berlinben. A külügyminisztérium diplomatái az egykor még Bismarck által kijelölt úton indultak meg Oroszország felé." A Times január 7-i száma a brit és a német diplomácia Moszkva irányában tett lépései között kapcsolatot vél felfedezni nem is alaptalanul.

Lord D. Aberon berlini angol nagykövet naplójának 1921 szeptember 30-i bejegyzése W. Simons német külügyminiszter egyik beszédét idézi. Kiderül belőle, hogy a köztársaságnak nincs miért vetélkednie Albionnal. Immár nem rendelkezik sem flottával, sem gyarmatokkal. Anglia az ország helyreállítását kívánja, míg a franciák ezt ellenzik. "Ezért Németország számára a legjobb politika a nagy angol-szász országokkal történő együttműködés, mely keretében részt vehet Oroszország helyreállításában biztosítva saját fejlődését." - olvashatjuk D. Aberon naplójából. A weimari köztársaság az orosz koncessziós tőkebefektetések hasznából kívánta jóvátételi kötelezettségeit fizetni, jegyzi meg a Times 1922 I.7-i száma. Németország után 1921 végén és

1922 elején Norvégia, Ausztria, Olaszország, Dánia és Csehszlovákia írt alá a proletárországgal a "de-facto" elismerést is jelentő gazdasági szerződést.

Voltak azonban sikertelen kezdeményezései is a bolsevik diplomatáknak. A világháború előtt Pétervár és Párizs szövetsége Németország ellensúlyozásán alapult, s ennek érdekében a harmadik köztársaság hatalmas összegekkel is támogatta a cári rendszert. E tőke jelentős részben, ahogy Polányi Károly is megjegyzi, politikai hitel volt, mely folyósítását Franciaország Németországtól való félelme inspirálta. A 20-as évek elején a franciák nem szántak semmilyen szerepet a bolsevik rendszernek biztonságuk garantálásában. A franciák egy olyan európai szövetségi rendszer kialakításán dolgoztak, melyben azon államok részvételével számoltak, akik szintén félték Németország megerősödésétől. A szövetség vezető államának szerepét Párizs magának kívánta fenntartani. E rendszerben a "Quai d'Orsay" jelentős szerepet kívánt szánni a szigetországnak, míg Oroszországra nem volt szüksége.

A bolsevik rendszerrel elsősorban csak a cári, és az ideiglenes kormány által felvett kölcsönök törlesztése függvényében volt hajlandó tárgyalni. A lerombolt szovjet gazdaság következtében Moszkva ha akart sem tudott volna fizetni, viszont égetően szüksége volt nyugati hitelekre.

Az USA a kapcsolatok helyreállítását 1921 március 25-i jegyzékében, még mindig gyökeres változásokhoz kötötte, mely egyben a kapitalizmus restaurációját jelentette. Voltak más akadályai is az érintkezések felvételének. C.E.Hughes külügyminiszter a New York Call 1921 április 18-i számában az oroszok fizetéseképtelenségére hivatkozva utasítja el a tárgyalások

felvételét, hangot adva egyben politikai bizalmatlanságának a "Kreml" irányában. "Az ipar helyzete nagyon súlyos, a szegénység olyan nagymérvű, a nép annyira éhezik, hogy Oroszország jelenleg gazdasági pusztaság. Áruigénye hatalmas, de vásárlóképessége jelentéktelen. ...a kereskedelem...felújítása semmiféle hatással nem volna az USA iparára... A jelenlegi orosz kormány mindenféle politikai és gazdasági kapcsolatnak az akadályá."

A "Fehér Ház" ellenszenvvel figyelte az angol-orosz közeledést. A washingtoni britt követ lord Curzon külügyminiszternek küldött titkos jelentésében leírta, hogy H.C. Hoover amerikai külkereskedelmi miniszter egyik márciusi beszédében óva intett az angol példa követésétől. Kijelentette miszerint épp ennek következtében tolódott ki a szovjet rendszer bukásának időpontja.

Szovjet-Oroszország és a nyugati világ kapcsolatfelvétele némely nehézségére utaltuk már, így például a több milliárdos orosz adósság kérdésére, a bolsevik kormány fizetéseképtelenségére. További problémákat jelentett az a tény, hogy a Külügyi Népbiztosság intézménye a kialakulásának elején tartott. G.V.Csicserin apparátusának munkáját még 1921-ben is nehezítette a káderkérdés megoldatlansága. Maga a meglévő személyi állomány sem volt állandó. A.A.Joffe 1921 március 15-én Leninhez intézett levelében amiatt panaszkodott, hogy politikai és kivált a diplomáciai munkában szerzett nagy tapasztalata ellenére a párt K.B. egyik munkáról a másikra dobálja. A külügyi szolgálatra érkező, szakértelemmel alig rendelkező szovjet diplomaták helyzetéről A.Lezsava külkereskedelmi népbiztoshelyettes a Pravda 1921 július 14-i számában megjegyzi, hogy kevés információval rendelkeztek és helyzetük jogilag rendezetlen.

A nyugati kormányok a szovjet állam irányából ható forradalmi propaganda tevékenység következtében, a bolsevik kormány küldötteire gyanakvással tekintettek. Egyes nyugati politikusok nem is választották szét a moszkvai adminisztráció és a Komintern munkáját, amely következtében saját logikájuk eredményeként joggal láthattak minden szovjet diplomátában világforradalmat hirdető forradalmárt. A Moszkva irányából érkező kommunista propagandával kapitalista országok komolyan számoltak. Ezt bizonyítja az is, hogy az általunk tárgyalt korszakban, szinte minden a szovjet kormánnyal aláírt gazdasági szerződés tartalmaz olyan cikkelyt, melyben a szerződő felek lemondanak az egymás ellen folytatott propagandáról. Ez azt jelentette, hogy a bolsevik kormány hivatalos szinten nem fejtethet ki agitációt a vele szerződőkkel szemben. Ez állami szinten nem is volt érdeke a forradalmi vezetésnek, hisz a NEP részben a remélt sikeres külgazdasági tevékenységre épült. Lenin már az angol-orosz szerződés előtt óvja Kamenyevet attól, hogy kommunista propagandát folytasson kereskedelmi tárgyalások helyett. "A leleplezések itt károsak." - írta Lenin 1920 július 10-i levelében. Tehát ő már ekkor az állam külügyi és a Komintern nyugat-európai agitációs tevékenységének megkülönböztetésére hívott fel. A bolsevik diplomaták külföldi posztjaikon mindenek előtt a bolsevik állam érdekeit képviselték. Ez derül ki a moszkvai német képviselet 1922 március 6-i leveléből, melyet a berlini külügyminisztériumba küldött. "...az esetek nagy többségében, amikor az oroszok Németországba utaznak hivatalos ügyben nem fenyeget a bolsevik propaganda veszélye. Aligha lehet feltételezni, hogy azok akik hivatalosan utaznak Németor-

szágba agitációval foglalkoznak. E célra azokat a kommunistákat jelölik ki, akiket a Komintern irányít illegális utakon hozzánk". A Komintern függetlenül attól, hogy Moszkvából irányították tevékenységét, nemzetközi munkásszervezet volt, mely nem tartozott a szovjet állami szervek felügyelete alá. Így a forradalmi kormány szerződése sem terjedtek ki rá. Nem szabad azonban elfelejtenünk, hogy a bolsevik kormány egyes tagjai a Kominternben is jelentős funkciót töltöttek be. Így például Lenin és Trockij is. Ez zavaró tényező lehetett a külkapcsolatok alakulásánál, legalább is ez derül ki a külügyi népbiztos leveléből.

Csicserin 1921 október 15-i Leninnek küldött levelében leírja, hogy bizonyos körülmények következtében romlott az ország külpolitikai helyzete. Több olyan intézkedést javasolt, mely véleménye szerint javítaná az állam külső helyzetét, így pl.: Lenin és Trockij kilépését a Komintern V.B.-ből, a szovjet kormány egy nyilatkozatát, amellyel elismeri a cári Oroszország adósságait stb. A javaslat Komintert érintő részét Lenin elutasította, míg az adósság kérdésében nem zárkozott el.

Moszkva látva, hogy a nyugati kapcsolatok kiszélesítése bizonyos akadályozó tényezők következtében lassan halad, 1921 október 28-án jegyzéket juttatott el a legfőbb antant államokhoz. Ebben közölte, hogy kész elismerni a cári kormány 1914-ig felvett kölcsöneit, feltéve ha kedvező lehetőséget kap e követelések teljesítésére. A külföldi tőke becsalogatása érdekében biztosította a nyugati vállalkozókat befektetésük jogi védelméről, s elfogadható profitot is ígért. Végül a vitás kérdések megoldása érdekében, egy nemzetközi konferencia összehívására tett javaslatot. Elképzelhető, hogy e jegyzék is motiválhatta

Lloyd-George-t, aki novembertől kezdve egy kontinentális gazdasági konferencia összehívását szorgalmazta. Ezen több probléma felvetését tervezte. Így Oroszországnak az európai népek közöségébe történő visszaillesztését, az adós államok adósságainak végleges megoldását, a német jóvátételek csökkentését, a kontinens gazdasági életének helyreállítását. Az antant Legfelső Tanácsa 1922 január 6-án Cannes-ban gyűlt össze, hogy elfogadja a konferencia tervét, véglegesítse annak napirendjét, helyét, időpontját. A harcias francia politikai körök bojkottálni szeretnék volna a kontinentális konferenciát. A szigetországi miniszterelnök a zsarolás, az ígéretés és az engedmények eszközeit bevetve elérte párizsi kollégája, Briand támogatását. Franciaország kardcsörtető körei Briand engedményeiben külpolitikai meghátrálást láttak, ezért őt leváltva R.Poincarét bízták meg kormányalakítással. Az új miniszterelnök nem léphetett vissza elődje ígéreteitől, mégha az is volt a véleménye a tervezett konferenciáról, hogy az "ugrás a sötétbe". A cannes-i tanácskozás dokumentumaiból kiderül, hogy február végére vagy március elejére terveztek összehívni egy konferenciát Genovába. A határozatban szó van nemzetközi hitelek kötelező elismeréséről, visszafizetéséről, felvételéről. Minden államnak szuverén jogaként ismerték el, hogy olyan tulajdonrendszert alakítson ki, amelyet kíván. Korábban államosított idegen tőkék kárpótlását követelték az államosító hatalomtól. E határozat elfogadása volt a belépő a tervezett konferenciára, melyre a Szovjet-Oroszországot és Németországot is meghívták. A cannes-i konferencia a brit diplomácia nagy győzelme volt, míg a franciák defenzívába vonultak. A Manchester Guardian 1922 január 3-i száma

megjegyzzi: "Franciaország előtt két út van. Vagy a kardcsörtet-
tő politika folytatása és a teljes elszigeteltség, vagy a meg-
egyezés, s részvétele Európa helyreállításában." Az elszigete-
lődés lehetősége nem sok jóval kecsegtetett az új kormány szá-
mára. Ennek ellenére Poincaré jó érzékkel vette észre, hogy a
nem óhajtott konferencia kimenetelét befolyásolni tudja. Feb-
ruár 25-re a francia miniszterelnök angol kollégáját Boulogne-
ba találkozóra hívta, ahol szinte szerepcsere történt. Ezúttal
Poincaré diktált. Lloyd-George belement, hogy nem érintik a
nemzetközi szerződések és a jótételési problémák kérdéseit.
Szovjet-Oroszországnak pedig el kell ismernie az adósságait,
mivel enélkül nem vehet részt a konferencián. A konferencia dá-
tumát április 10-re módosították.

Moszkvában külpolitikai sikerként könyvték el a meghívást.
A felkészülést azonnal megkezdtek. Megalakították a Külügyi Nép-
biztosság genovai előkészítő bizottságát, melynek G.V. Csicserin,
M.M.Litvinov, A.M.Lezsava, N.N.Kresztyinszkij, G.J.Szokolnyikov,
A.A.Joffe, L.B.Kraszín, G.M.Krizsanovszkij voltak a tagjai. A cso-
port gazdasági és politikai kérdések feldolgozásával foglalkozott.
Tevékenységük kiterjedt a koncessziók terveire, a leendő kölcsö-
nök visszafizetésének garanciáira, módoszataira, az intervenció
és polgárháború okozta károk ellenköveteléseire. 1922 január 27-
én az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság ülésén ki-
jelölték a Genovába utazó delegáció tagjait. Lenint választot-
ták a delegáció elnökének, ő ezt betegségére hivatkozva nem
vállalta. Helyét Csicserin töltötte be.

A Kreml kidolgozta a bolsevik küldöttség tárgyalási stratégiá-
ját és taktikáját. A stratégia fő céljai a gazdasági kapcsola-
tok további szélesítése, az ország jogi elismertetése a béke-

szerződések aláírása keretében. A delegáció programjával kapcsolatban Lenin kijelentette, hogy kizárólag "kommunista programmal" fellépni értelmetlenség, mivel nem ideológiai vita megvívása a küldöttség feladata. Olyan pontokat iktattak be a programba, melyek közös elemeket bizonyos tőkés nézetekkel: pl. az összes adósság nullálása, a versailles-i szerződés felülvizsgálata, kedvezményes kölcsönök folyósítása stb. Taktikai téren számítottak arra, hogy a burzsoá államok eleinte egységes tömböt alkotnak ellenük, ezért kétoldalú tárgyalásokkal kívántak részt ütni e látszólagos egységen.

A bolsevik delegáció 29-én indult el Rigán keresztül Berlinbe. Április elején tárgyalásokat folytatott a német kormánnyal, melyek eredmény nélkül értek véget. Később azonban épp ezek a tárgyalások nyújtottak alapot a rapallói szerződés aláírásához. Németországból 6-án érkeztek a szovjet diplomaták Genovába, ahol 10-én megkezdődött az "oroszk kérdés" megoldásának egyik fontos fejezete.